

A prenominális finit vonatkozó szerkezetek vizsgálata a magyarban

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Nádasdi Péter

Szegedi Tudományegyetem

2012. december

Témavezető: Prof. Dr. Kenesei István

Szegedi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Elméleti nyelvészet PhD-program

1. Bevezetés*

Az empirikus vizsgálatunk tárgya az olyan, a mai magyarban is még létező szerkezetek, mint *a Vágó István vezette vetélkedő* vagy *a vére hullott Vászka*. Fontos jellemzőjük ezeknek a konstrukcióknak, hogy szintaktikailag még mindig önálló és produktív alakok, továbbá egy nominális (*Vágó István, vére*) és egy -t,-tt toldalékos verbális elem (*vezet-t-e, hull-ott*) kapcsolatából állnak, és személyjelölő található a szerkezet egyik tagján (*vezet-t-e, vér-e*). Az első típusban (*a Vágó István vezette vetélkedő*) a személyjelölő a verbális elemhez kapcsolódik, ezért a továbbiakban *hátral jelöltnek (HJ)* nevezzük. A másik típus (*a vére hullott Vászka*) esetében a személyjelölő az elől álló nominális elemek jelenik meg, így ezt a továbbiakban *elől jelöltnek (EJ)* hívjuk. A vizsgált szerkezeteink megelőzik a módosított főnevet, azaz prenominálisak, a személyjelölő pedig egy üres kategóriára utal. Feltételezzük, hogy a vizsgált szerkezeteink vonatkozó szerkezetként értelmezhetők, azaz alkalmazható rájuk Chomsky (1977, 1981, 2001) definíciója, amely szerint űrt (üres kategóriát) tartalmaznak, ami lehet nyom vagy (rejtett/üres) névmás (változó). Ez pedig azt jelenti, hogy valóban prenominális vonatkozó szerkezeteknek tekinthetők a kérdéses magyar szerkezetek.

A kutatás során azt vizsgáljuk, hogy ezek a szerkezetek egységesen kezelhetők és kezelendők-e. A vizsgálat számba veszi és felhasználja az eddigi leíró és nyelvtörténeti munkák eredményeit Szenczi Molnár Albert (1610)-től napjainkig, de a doktori értekezés csak a szintaktikailag önálló szerkezetekre teszi a hangsúlyt, és csak azok kerülnek a vizsgálat középpontjába. A nyelvtörténeti és leíró hagyományokat azonban nem hagyhatja figyelmen kívül a disszertáció. Ezek független érvként is felhasználhatók a kutatás menetében, így az alapvetően szinkrón kutatás diakrón elemzéseket is alkalmaz, és alkalmazhatók is egy ilyen kutatásban a ma is létező szerkezetek vizsgálatának jobb megvilágításához. A kutatás a mai magyar nyelvben még létrehozható, előforduló, nem lexikalizált, nem idiomatikus, produktív alakokat veszi számba, és az anyanyelvi beszélőkön tesztelve leírja *a vére hullott Vászka* típusú szerkezetet is és előfordulási lehetőségeit a mai magyar nyelvben.

A vizsgálat célja, hogy egy átfogó képet nyújtson ezekről a szerkezetekről meghatározva a hasonlóságokat és a különbségeket a poszt-nominális vonatkozó szerkezettel,

* *Jelen kutatási eredmények megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítójú projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.*

hogyan például miért létezik aszimmetria a magyar vonatkozó szerkezetek pozicionális változatainál más nyelvek, például a baszk és a kínai hasonló szerkezeteivel ellentétben. Ugyanis a baszkban és a kínaiban létezik a prenominális vonatkozó tagmonddal szerkezetében megegyező posztnominális változat is, a magyarban viszont a posztnominális vonatkozó mellékmondat csak vonatkozó névmással szerepelhet, és a prenominálisban sohasem fordulhat elő a vonatkozó névmás. A kutatás három különböző terület: a nyelvtörténeti adatok, a tipológia és a generatív, illetve a minimalista szintaxis elemzéseinek a felhasználásával történik. Továbbá e három aspektus vizsgálatait egymással kiegészítve, de az elméleti igényű elemzés szálát mindvégig fő vonalként megtartani szándékozik.

2. Adatok¹

A legkorábbi adatolható nyelvtörténeti alak az 1273-ból való *menytegudurre*² (Magyar oklevél-szótár) kifejezés, mely a **HJ** csoportba tartozik. Az **EJ** típus első előfordulása pedig a Münchener kódexből nyerhető, mindjárt két példányban, *egy keze meg aszott ember* és *a keze aszott embernek* előfordulása révén. Elsősorban a mai magyar nyelvben még létrehozható, előforduló, nem lexikalizált, nem idiomatikus alakokat veszem számba, és az anyanyelvi beszélőkön tesztelve, valamint nyomtatott és világhálós forrásból származó adatok segítségével írom le a *vére hullott Vászka* (Gothár Péter: *Haggyállógva Vászka* (1996) filmje után) típusú szerkezetet és előfordulási lehetőségeit. A példák a **HJ** és az **EJ** mai alakjai esetében azt mutatják, hogy azt a megállapítást, amely mind a leíró nyelvtanokban, mind pedig az elméleti igényű elemzésekben elterjedt, hogy a szerkezet erősen megszorított, és szigorúan kéttagú, ahogy láthattuk, már a régi nyelvben fellelhető adatok sem támogatják, de a mai magyar nyelvben található példák is erős empirikus érveket szolgáltatnak e jellemzések ellen. Az adatoknál minden esetben az anyanyelvi beszélők kompetenciáját hívom segítségül: vagy nyomtatott és internetes példák révén a **HJ** és az **EJ** esetében, vagy ha magam hoztam létre az adatokat, akkor anyanyelvi beszélőkön teszteltem őket, ahogy ezt az **EJ**-nél tettem. A saját anyanyelvi kompetenciámra így semmilyen módon nem hagyatkoztam, és a korábbi

¹ A tézisfüzet csak a mai magyar adatokat ismerteti, és terjedelmi okokból azok közül is csak egyet-egyet, kivételt képez egy-két régiségből vett adat, ha nem áll rendelkezésünkre mai példa. A példák forrását szintén mellőznöm kell a fent említett okokból, de a doktori értekezés teljes terjedelemben tartalmazza.

² Jakubovich (1918) a legelső nyelvtörténeti alakot, a *menytegudurre* (1273) szerkezetet *mennyütötte gödörre*-ként értelmezi.

nyelvtanokban és elemzésekben található példák grammatikusságának a megítélését is mindig egybevettem a saját gyűjtött és/vagy letesztelt adataimmal. Az adatoknál tehát minden esetben feltüntettem azok forrását vagy az anyanyelvi beszélők ítéletét százalékos formában, ha magam hoztam létre őket, így ha egyesek számára vitatottak is a példányadatok, az kizárólag a mai magyar anyanyelvi beszélők kompetenciájából indul ki, és arra épül.

2.1. Személyjelölő a verbális elemen (hátul jelölt, **HJ**)

2.1.1. A nominális elem főnév

2.1.1.1 A nominális elem egyes számú főnév

független elnök vezette bizottság

2.1.1.2. A nominális elem többes számú főnév

a Lajosék felásta föld, %a Lajosék felásták föld

2.1.1.3. A nominális elem tulajdonnév

a Vágó István vezette vetélkedő

2.1.2. A nominális elem névmás

2.1.2.1. Mutató névmás

az *ezek* vezette konzorciumok

2.1.2.2. A nyomatékosító szerepű *magá* névmás

*a maguk építette/a maguk *építették* homokvár

2.1.2.3. Személyes névmás

E/1. az (<i>én</i>)	E/2. a(z) (<i>te</i>)	E/3. az (<i>ő</i>)	T/1. a(z) (<i>mi</i>)	T/2. a(z) (<i>ti</i>)	T/3. az <i>*(ők)</i>
<i>idéztem</i>	<i>idézted</i>	<i>idézte</i>	<i>(mi)</i> <i>idéztük</i>	<i>idéztétek</i>	<i>idézte/(ők) idézték</i>
<i>példa</i>					

2.1.3. Bővítményekkel

2.1.3.1. Jelzővel

az *elválasztó sávba telepített E Turbine oszlopok mellett elhaladó* autók keltette légmozgás

2.1.3.2. Argumentummal (régiségből csak)

Valóban is örülnék az *Fajgel uram Váradrúl* hozta válasznak (1691–1692)

2.1.3.3. Adjunktummal

az *50-50 százaléokban* külföldiek és magyarok látogatta belvárosi üzletek

2.1.3.4. Igemódosítóval (régiségből csak)

A nép az *osztályrészül* nyerte szenvedést már meg is szokhatta

2.1.3.5. Igekötővel

az *andalúziai kutyák széttépte* Tainos indiánok

2.1.3.6. Tagadással

egy *többségében nem magyarok látogatta* pub

2.1.3.7. Kvantorral

az *újkortól mindig többségében magyarok lakta* település

2.1.4. Ige szemantikai típusa szerint:

2.1.4.1. Pszichológiai igével

a *kreatív emberek kedvelte* 7. kerület

2.1.4.2. Nem ágensi és nem természeti erő thematikus szerepet kiosztó igével

a *könyvek tartalmazta* információk

2.1.5. Mellérendelés és ellipszis

2.1.5.1. Az igei argumentummal

az *50-50 százalékban külföldiek és magyarok látogatta* belvárosi üzletek

2.1.5.2. A verbális elemmel

Ilyen példa nem ismeretes

2.2. Személyjelölő csak a nominális elemen (elől jelölt, EJ)

felmérés (100 anyanyelvi beszélő, ezért %)+nyomtatott és internetes példák (184db)

2.2.1. A nominális elem egyes számú főnév

2.2.1.1. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel egyes számú antecedenstre utalva

a *vére hullott* Vászka (86%)

2.2.1.2. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedenstre utalva

a *zsebe megtelt* politikusok (50%)

2.2.1.3. A nominális elem többes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedenstre utalva

a *zsebük megtelt* politikusok (62%)

2.2.1.4. A nominális elem tulajdonnév

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki, és ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból sem.

2.2.2. A nominális elem többes számú főnév

2.2.2.1. A nominális elem egyezik a verbális elemmel

a *fogai hullottak/hulltak* jószág (17%)

2.2.2.2. A nominális elem nem egyezik a verbális elemmel

a *fogai hullott* jószág (50%)

2.2.3. A nominális elem névmás

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki, és ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból sem.

2.2.4. Bővítményekkel

2.2.4.1. Jelzővel

a *hátsó lába égett* kutya (61%)

2.2.4.2. Argumentummal

bulgár anabolikáktól és hússkáposztától (elhízott-)haja hullott vállalkozó

2.2.4.3. Adjunktummal

a *tegnap vére hullott* Vászka (56%)

2.2.4.4. Adjunktummal és igekötővel

a zsebe *állandóan megtelt* politikai elit (37%)

2.2.4.5. Igemódosítóval

az *élete rosszabbra fordult* ember (45% és 67%)

2.2.4.6. Igekötővel

agya *megbomlott* mulatás

2.2.4.7. Tagadással

az egy *arcizma se rándult* ember (51%)

2.2.4.8. Kvantorral

(dögnehéz és) *néha értelme fogyott* (és értékefitymált az, amit csinál)

2.2.5. Ige szemantikai típusa szerint: pszichológiai igével

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki, és ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból sem.

2.2.6. Mellérendelés és ellipszis

2.2.6.1. Az igei argumentummal

a *vére és foga* hullott Vászka (64%)

2.2.6.2. A verbális elemmel

a teste *felhevült és leburnult* gyerek (43%)

3. Jellemzőik

A fenti példák jól illusztrálják, hogy a régi nyelvhez hasonlóan a **HJ** és az **EJ** a mai magyarban is több tagból álló szerkezet, nem szigorúan kéttagú, és nem teljesen megszorított konstrukció. Lehet három (*felmérés közben₁ nyomuk₂ veszett₃*), négy (*többségében₁ nem₂ magyarok₃ látogatta₄*) vagy akár öt (*újkortól₁ mindig₂ többségében₃ magyarok₄ lakta₅*) tagja is, és mivel a **HJ**-ben a személyes névmások opcionálisan el is maradhatnak (*pro*-ejtés), így egy elemből (*idéztem₁*) is állhat. A szerkezetekbe mind a tagmondat élére (az **50-50 százalékban** *külföldiek és magyarok látogatta* belvárosi üzletek), a nominális elem elé, mind pedig a nominális és a verbális elem közé (*élete **rosszabbra** fordult*) be lehet helyezni különböző összetevőket. A nominális és a verbális elem közé pedig nemcsak igekötő (*tömegek **vissza**-sóvárogtá*) vagy tagadószó (*egy arcizma **se** rándult*) kerülhetett, hanem adjunktum is: *zsebe **állandóan** meg-telt*. Megjelenhetnek kvantorok (***néha** értelme fogyott*), pszichológiai (*kreatív emberek **kedvelte***) és egyéb nem ágentív igék (*könyvek **tartalmazta***). Behelyezhető jelző ma is (a ***hátsó** lába égett* kutya), amely nem növeli a tagmondat összetevőinek számát, hiszen csak a nominális elemet módosítja. A nominális (*lába és keze égett*) és verbális (*teste **felhevült és leburnult***) elem mellérendelésben vagy ellipszisben is részt vehet. Továbbá megvizsgáltuk az értelmezői (öregasszony vagyok, ***bája tűnt** és **ereje fogyott***) és állítmányi (ha ***karja veszett*** volnék) használatot, a személyjelöletlen formák (***fej veszett***) létezését, valamint az antecedens nélküli (***haja hullottak***) formákat is. Ez utóbbi példák előfordulása azonban nem tartozik szorosan a vizsgálatunk tárgyához, hiszen csak a fejes (ahogy fentebb utaltunk rá, az értelmezői használatban is törlődik a fej), személyjelölt és feltételezésünk szerint szintaktikailag önálló alakokkal foglalkozunk. Az állítmányi használat kihívást jelenthetne az elemzésünk számára, hiszen ez inkább az igenévi előfordulásra lehetne jellemző, viszont itt inkább antecedens nélküli alakokról lehet szó, mint az értelmezői használat esetében. Jellemzője még a szerkezetnek, hogy többes szám esetén nincs egyeztetés: *Lajosék felásta, **maguk** építette, fogai hullott* (50%), hiszen az egyeztető alakokat az anyanyelvi beszélők csekély hányada tartotta grammatikusnak: *fogai hullottak/hulltak* (17%). Többes számú antecedens esetén pedig az egyeztetés a nominális

elem birtokos személyjelével opcionális: *zsebe megtelt politikusok/ zsebük megtelt politikusok*. Tulajdonnév behelyezhető a **HJ**-be: *Vágó István* vezette.

4. Érvek a szintaktikai elemzés mellett és a szerkezet mondatszerkezeti elemzése

A vizsgált szerkezetek szintaktikai önállóságának kritériumai a következők: a **HJ**-nál a tulajdonnév, jelző és névmás behelyezhetőségével magyaráztam, valamint ezt biztosítja a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása. Az **EJ**-nél pedig a szerkezet jelzővel való bővíthetősége, valamint a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása volt az a kritérium, amely a szintaktikai függetlenséget magyarázta, és ezért nem tekinthető egyik szerkezet sem lexikális kategóriának. A szerkezetek a magyar nyelv egyéb szintagmáitól eltérően sok megszorítást tartalmazhatnak, ugyanakkor azt hangsúlyoznom kell, hogy az anyanyelvi beszélők megítélése a szerkezet grammatikusságát illetően jelentős eltéréseket mutatott, így feltételezhetően nyelvjárási különbségek is közrejátszhattak abban, hogy az **EJ** esetében egyes anyanyelvi beszélők szinte minden szintaktikai változatot elfogadhatónak tartottak, míg mások csak néhány kifejezést tartottak grammatikusnak, de olyan adatközlőm nem volt, aki minden alakot elutasított volna grammatikusság tekintetében. Ebből az aspektusból *a tegnap orra tört fiú* és *a tegnap az orra tört fiú* közötti különbség nem feltétlenül a mondatszerkezet hiányából fakad, hiszen akinek a számára elfogadhatók a szerkezetek, azok rugalmasan kezelik a konstituensek behelyezhetőségét is, míg akik nagy számban ítélték agrammatikusnak a puszta nominális–verbális elemből álló szerkezetet is, azok a különböző összetevőkkel bővített konstrukciót még nagyobb mértékben ítélték rosszul formálnak. A szerkezetünk de Vries (2002: 134)-nek a determináns (D)–vonatkozó szerkezet (RC)–módosított főnév (N) sorrendű nyelvekre, mint például a kínaira kidolgozott némileg egyszerűsített szerkezetével írható le, ahol a D RC N konstrukció csak adjunkció révén valósulhat meg, mely esetében a vonatkozó tagmondat lesz adjungálva a szerkezethez:

- (1) **HJ**: [_{DP} *az* [_{TP} (*újkortól mindig többségében*) [_{DP} *magyarok*] [_{DP} *e_j*] *lakta_j*] [_{CP} *C⁰* [_{DP} [_{NP} *település*]]]

(2) **EJ:** [_{DP} *a(z)*] [_{TP} (*állandóan*) [_{DP} [_{DP} *e_i*] *zsebe_i*] (*állandóan*) *megfelt*] [_{CP} *C⁰* [_{DP} [_{NP} *politikai elit*]]]³

A szerkezetben megjelenő *C⁰* egy a magyarban mindig üres mondatjellemző, a kínaiban azonban opcionálisan ki van töltve.

5. Az elméleti háttér: Adger–Ramchand (2005)

Chomsky (1977, 1981, 2001) szerint, a vonatkozó szerkezetek az $\bar{A}$ -függőség tipikus példái, és ezek esetében valamely operátor ($\bar{A}$ -kötő) köt valamely változót (üres kategória), ami lehet nyom (*trace* = *t*) vagy egy (rejtett/üres) névmás. Adger–Ramchand (2005) az azonosítási megfeleltetést (*identity effect*) használja fel, hogy eldöntse: mozgatás vagy egyesítés történik-e. Az azonosítási megfeleltetés érvényesülése esetében a vélt elmozgatott összetevő és a keletkezett űr helyén megjelenő másolat megegyezik, ami azt jelenti, hogy az elmozgatott összetevő minden változtatás nélkül visszahelyezhető az űr helyére, és lokális hatások nem érvényesülnek. Ezt az űrt nem nyomként interpretálhatjuk, hanem fonetikailag üres *pro*-ként, névmásként. Kétféle névmást különböztetnek meg. 1. (diskurzusbeli vagy szintaktikai) antecedense által lesz interpretálva: ϕ -értéket vesz fel [_{ID}: ϕ]: egyeztetve van vele számban és személyben, esetleg nemben is, és esettel rendelkezik. 2. referensét egy predikátumabsztrakciós operátor által identifikáljuk: *dep*-(*dependens*) értéket vesz fel [_{ID}:*dep*]: default („jobb híján”) használatban fordul elő, és van esete. Szintaktikai–szemantikai reprezentációja (Adger–Ramchand 2005: 173) így néz ki: [_{Λ} ... _{ID}] $\rightarrow \lambda x \dots x$. A szintaktikai Λ jegy szemantikai λ -operátorként, a szintaktikai _{ID} jegy pedig szemantikai változóként interpretálható. A kötő operátort a mondatjellemző (COMP) testesíti meg a tagmondatban, amely egy interpretálható Λ -értékű jeggyel és egy interpretálható [_{ID}:*dep*] jeggyel rendelkezik. A mondatbevezető értékelt _{ID} jegye egyeztetve lesz a névmás nem értékelt [_{ID}:] jegyével, és *dep*-ként lesz értékelve. A mondatbevezető reprezentációja így néz ki (Adger–Ramchand 2005: 174): COMP[Λ , _{ID}:*dep*].

A fent leírtakat a következő skót gael mondat szintaktikai levezetésén és szemantikai interpretációján szemléltetem (Adger–Ramchand 2005: 175):

³ Ha az *állandóan* a névelő és a főnév között áll, azt a változatot az anyanyelvi beszélők 34%-a ítélte grammatikusnak, míg ha az *állandóan* a főnév és az ige közé kerül, azt a sorrendet 37%-ban értékelték jólformáltnak.

(3)	<i>an</i>	<i>duine a</i>	<i>bhuail-ea-s</i>	<i>e</i>	<i>pro</i>
	ArtDefSgMNom	ember	Comp	ver-Fut-F _{WH}	PerSg3M Űr
			COMP[Λ, ID:dep]		<i>pro</i> [ID:] →
			COMP[Λ, ID:dep]		<i>pro</i> [ID:dep]
			λ _x		x

'az (az) ember, akit ő meg fog verni.'

6. Birtokos vagy alany a nominális elem?

Fontos tisztáznunk azt a problémát, hogy a szerkezetek jelöletlen nominális eleme birtokos vagy alany. Laczkó (2001) szerint a **HJ** nem lehet birtokos szerkezet, ugyanis az igei és igenévi predikátumok jellegzetesen nem osztják ki ezt a funkciót, és ha birtokosnak tekintenénk az első tagot, nem tudnánk megmagyarázni, miért nem kaphatja meg a részes eset ragját. Laczkó szerint a *maga* névmással és a többes szám 3. személlyel való egyeztetés hiánya tekinthető meghatározónak, hogy igenévi és nem igei formáról beszélhetünk: *a magam készítette*(-m)* ajándék, szemben a mátrix igével: *magam készítette*(-m) az ajándékot*, másrészt *a méhek csinálta/*?csinálták méz*. A nominalizációs segíthet meggyőzően bizonyítani, hogy a birtokos szerepről itt nem lehet szó, ahogy Laczkó (2001) is kizárta, hiszen a főnévi névmások közül a mutató, kérdő és vonatkozó csak és kizárólag alanyi szerepben állhatnak alanyesetben. A mutató névmás a kérdéses szerkezetben csak és kizárólag alanyként szerepelhet. Ha nem így lenne, akkor az *ez*-nek részes esetet kellene viselnie, valamint a rövid alakjával (*e*) is jólformált szerkezetet kellene kapnunk. Miután a mai nyelvben egyes számú alakot nem találtunk, így független bizonyítékként egy középmagyar kori példán mutatjuk be, hogy a dativus a múltban sem volt grammatikus az ilyen szerkezetekben.

(4) *ez s amaz adta* fajt (1700, Gyöngyösi: 220)

(5) **ennek (az embernek) a vezette vetétkedő*

Szőke (2011) pedig az általános (kvantor) és a tagadó névmást hozza fel példának a birtokos és a kérdéses szerkezet elkülönítésében, ahol a vizsgált szerkezetünk mindig csak jelöletlen alakban fordulhat elő, sohasem részes esetben: Szőke (2011: 219, 9-es lábjegyzet)

(6) a bárki / mindenki vezette autó

A névmásítási teszt azt a feltételezésünket erősítette meg, hogy a kérdéses szerkezetek NP-je csak és kizárólag alanyként, alanyi szerepben állhat.

Ha az **EJ** esetében birtokviszony lenne a szerkezet két tagja között, akkor azt jelölni kellene egy másik elemen, ahogy a szokásos birtokos szerkezetnél ez így van, márpedig a szerkezet verbális tagján semmilyen személyjelölés sem található, és a személyjelölő a verbálison agrammatikus szerkezetet hoz létre: *a vére hullott(*-a) Vászka*. Továbbá ha birtokosi szerepű lenne, nehezen tudnánk megmagyarázni, hogy a **HJ**-hez hasonlóan miért nem vehet fel dativusi ragot: **a vérének hullotta Vászka*, így tehát a birtokos funkciót kizárhatjuk. Ebből viszont az következik, hogy az esetjelöletlen alak csak az alanyi argumentuma lehet a verbális elemnek az **EJ** esetében is.

7. A véges igeség ismérvei

A birtokos funkció kizárása még nem perdöntő a véges igeség szempontjából, hiszen alanyeset igenévtől is származhat, mint például a *-ván,-vén* esetében (Sárik 1998). A különbség így az **EJ** és a **HJ** között éppen az eltérő szerkezetből adódik, pontosabban az eltérő igeragozásból. Ugyanis egyrészt Laczkó (2001) és Nádasdi (2012) is kimutatta, hogy a **HJ** nem lehet birtokos. Másrészt a tárgyi egyeztetés sem lehet független az alanyi egyeztetéstől. Ezt támasztják alá a személyes névmásokkal elforduló példák: *egy te_i említetted_j levél*, *a ti_i idéztétek_j példa* stb., ahol jól láthatóan az alanyi argumentummal is történik egyeztetés, ahogy az egy szokásos igenél is előfordul.

Nyílt egyeztetési jegy csak abban az esetben jelenhet meg az igen egyes szám 3. személyben, ha annak határozott tárgya van, akár testes, akár rejtett formában. A vizsgált szerkezetekben nyílt határozott tárgyi szóalakot nem fedezhetünk fel, így azt feltételezhetjük, hogy ott egy rejtett tárgyi *pro* bújik meg. Ezek után feltehetjük, hogy a *Vágó István vezette vetélkedő* típusú szerkezetben a *vezette* egyes szám 3. személyű tárgyas (határozott tárgyú) ragozásban van. A határozott tárgyú toldalék: *-a/-e* azt jelzi, hogy az ige az alany mellett a tárgyával is egyeztetve van, viszont ennél a szerkezetnél a többes számú alany és a *maga* névmás látszólag nem mutat egyezést az igével, mint például *az autók keltette zaj*, *a maguk rajzolta kör* esetében. A magyarban ugyanis egyik igenév sem mutat egyezést a tárgyi argumentumával, csak és kizárólag a véges ige.

Ebből az következik, hogy a *Vágó István vezette vetélkedő* típusú szerkezetben a *vezette* egy határozott tárgyú igealak, mely egy határozott, de mindig rejtve maradó tárgyi argumentum jelenlétére utal, és ezt *pro*-ként realizáljuk. Ez a rejtett tárgy az oka, hogy tárgyas személyragokat vesz fel a verbális elem, hiszen azzal egyeztetjük, még ha határozatlan névelővel is áll a szerkezet: egy *V. I. vezette/*vezetett vetélkedő*. A határozott tárgyú toldalék: *-ed*, *-étek*, *-e* stb. azt jelzi, hogy az alany mellett a tárgyával is egyeztetve van a verbális elem.

Miután Chomsky (1981) szerint alanyesetet csak Tense jegy engedélyezhet, abból az következik, hogy ha kimutatjuk a Tense jegyet, akkor az alanyeset is engedélyezve van. Továbbá den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) állítása, hogy a birtokos nem állhat alanyesetben, hanem csak eset nélküli (részes eset) alakban jelenhet meg, ami szerkezeti eseteknél (Nom., Acc., Gen., Dat.) absztrakt eset formájában fordulhat elő, azzal a következménnyel jár, hogy alanyesetet csak Tense jegy engedélyezhet. Ebben az esetben pedig a fenti tétel megfordítva is igaz. Ha az alanyeset kimutatható, a Tense jegy is engedélyezve van, és léteznie kell egy testes, hangalakkal jelölt időjelnek. A vizsgált szerkezetekben, ha levágjuk a szótövet és az egyeztető morfémát (*vezet-ett-e*, *hull-ott-Ø*), akkor a *-t*, *-tt* toldalék marad, amely a múlt idő jelével azonos. És azzal, hogy kimutattuk mind az Agr jegy (személyragok), mind pedig a Tense jegy (*-t*, *-tt*) meglétét, egyúttal igazoltuk, hogy véges ígéről van szó a kérdéses szerkezetekben, azaz a **HJ**-ben és az **EJ**-ben is.

8. A szerkezet Adger–Ramchand-féle elemzése

Chomsky (1977, 1981, 2001) értelmében a vizsgált konstrukciók vonatkozó szerkezeteknek tekinthetők: ürt (üres kategóriát) tartalmaznak, ami lehet nyom vagy *pro*. Azzal magyarázhatjuk, hogy az üres kategóriára (*empty category* = *ec*) az **EJ**-ben a birtokos személyjel (ec_i *vér- e_i*), a **HJ**-ben pedig a tárgyas személyrag (ec_j *vezett- e_j*) utal. Az üres kategóriát az azonosítási megfeleltetés segítségével *pro*-ként értelmezzük, amely szintaktikailag egy névmás (ID), szemantikailag pedig egy változó (x), mert nem helyezhetjük vissza a tagmondatba az antecedenst az ür helyére, a rekonstrukció lehetetlen, mert a többes számú és a *maga* névmással alkotott szerkezetek esetében nincs egyeztetés a nominális és a verbális elem között, és a helyreállítás során a szám és személybeli egyeztetés lehetetlenné válik, amelyek a mozgatót lehetetlenné teszik:

(7) *Mária beszélt a [híres műsorvezető]_i vezette_{(i)(i)} vetélkedőkről_i (a tévében).*

(8) *A híres műsorvezető_j a vetélkedőket_j *vezette_{(i)(j)}*

- (9) *A híres műsorvezető_k a vetélkedőket_i vezetté_ik_j*

A vonatkozó tagmondatban lehetséges a nem egyeztetett forma, viszont a főmondatban csak az egyeztetett alakkal lesz jólformált. A véges ige megléte igazolja, hogy lennie kell egy kötő operátornak (Λ), amely univerzálisan rejtett vagy nyílt mondatjellemzőként (*complementizer*) jelenik meg, és amely szintaktikailag a vonatkozó szerkezet létrehozásáért felelős, szemantikailag λ -operátorként interpretálható. Kimutatom, hogy ezekben a szerkezetekben a névmás kötését és interpretálását is ez az operátor végzi, hiszen a *pro*-nak mind egyes, mind pedig többes számú referenciája is lehet: *a pro*(=**ő/ke/t*) *V. I. vezette vetélkedő(k)*, *pro_i vér-e_i hullott katona/katonák*, ill. *pro_i vér-ük_i hullott katonák*. Ezért e rejtett névmások esetében csak „jobb híján” (default) és nem ϕ -jegyű *pro*-ról beszélhetünk. A szerkezet minimalista elemzése végül az alábbiak szerint néz ki:

- (10) *a [Vágó István pro_i vezett-e_i COMP] vetélkedő_j a [pro_i vér-e_i hullott COMP] Vászka_j*
$pro[ID:] \rightarrow$	$COMP[\Lambda, ID:dep]$	$pro[ID:] \rightarrow$	$COMP[\Lambda, ID:dep]$
$pro[ID:dep]$	$COMP[\Lambda, ID:dep]$	$pro[ID:dep]$	$COMP[\Lambda, ID:dep]$
x	λx	x	λx

Az elméleti keret megválasztása lehetőséget ad arra, hogy a szerkezet belső struktúráját feltárhassuk, és az egy olyan megoldást kínál, amely nem veti fel az LGB elveinek újragondolását. Ugyanis mivel a *pro* a referenciáját a kötő operátortól, nem pedig a saját domináló kategóriájától nyeri, így az ún. «*i* az *i* kategórián belül» elnevezésű tiltás sem jelentkezhet. Ezzel elkerüljük a körbenforgást, és *pro* referenciája nem lesz egyenlő az egész DP referenciájával, azaz az egész szerkezettel: *a Vágó István pro_i ($\neq$ Vágó István vezette vetélkedő) vezette vetélkedő_j*, *a pro_i ($\neq$ a vére hullott Vászka) vére hullott Vászka_j*.

9. Összegzés

Az elmélet segítségével megmutathatjuk, hogy a vizsgált magyar szerkezetek tartalmaznak egy rejtett tárgyi *pro*-t, amelynek az interpretációjához elengedhetetlenül szükséges egy kötő operátor megléte. A kötő operátort a mondatjellemző (*complementizer*) testesíti meg a tagmondatban, és bár a magyar prenominalis vonatkozó mellékmondatban nyíltan sohasem jelenhet meg, Adger–Ramchand (2005)

elméletéből következik, hogy a mondatjellemző (kötő operátor) és a (nyílt/rejtett) névmás kölcsönösen függ egymástól, interpretációjukhoz mindkettőnek szüksége van a másik létezésére, még ha csak rejtett formában is. Így feltételezhetjük, hogy a magyarban is jelen van, csak éppen sohasem fordul elő nyíltan, ahogy pl. a japánban sem, l. Murasugi (2000). Ezt a nyelvspecifikus paraméter írja elő. A vizsgált magyar szerkezet tehát egy prenominális vonatkozó tagmondat, amely a magyar nyelvnek nem egy periférikus szerkezete, hanem az UG szerint az $\bar{A}$ -függőségek közé tartozik, nyelvspecifikusan pedig egy sajátos magyar szerkezet, amely a magyar nyelvtan szerves részét képezi.

Hivatkozások

- Adger, David –Gillian Ramchand 2005: Merge and Move: Wh-Dependencies Revisited, *Linguistic Inquiry* 36, 161–193.
- Chomsky, Noam 1977: On *wh*-movement. In: P. W. Culicover et al. (szerk.): *Formal Syntax*, New York, Academic Press, 71–132.
- Chomsky, Noam 1981. *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht–Holland/Cinnaminson–USA. Foris Publications.
- Chomsky, Noam 2001: Derivation by phase. In: M. Kenstovicz (szerk.): *Ken Hale: A Life in Language*. MIT Press, Cambridge, MA, 1–54.
- Dikken, Marcel den 1999. On the Structural Representation of Possession and Agreement. The Case of (Anti-)Agreement in Hungarian Possessed Nominal Phrases. In: I. Kenesei (ed.): *Crossing Boundaries*. Amsterdam. John Benjamins. 137–178.
- Gyöngyösi István 1700/2005: *Új életre hozott Chariclia*, Brewer Sámuel özvegye betűivel, Lőcse. (hasonmás kiadásban Jankovics József–Nyerges Judit (szerk.) 2005, Balassi Kiadó, Budapest = Kőszeghy Péter (szerk.): *Régi magyar könyvtár. Források 14.*)
- É. Kiss, Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge Syntax Guides. Cambridge. Cambridge University Press.
- Laczkó T. 2001. Néhány lexikai-funkcionális gondolat a személyragos $-(T)T$ igenévről. In: Andor J. et al. (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Lingua Franca Csoport. Pécs. 741–759.
- Murasugi, Keiko 2000. An Antisymmetry Analysis of Japanese Relative Clauses. In: Artemis Alexiadou et al. (szerk.): *The Syntax of Relative Clauses*. John Benjamins, Amsterdam, 231–263.

- Nádasdi P. 2012: Prenominális vonatkozó szerkezetek szintaktikai vizsgálata a magyarban, In: Gécseg Zs. (szerk.): *Lingdok*11, 139–165.
- Sárik Pál 1998: A határozói igenevek néhány problémája, *Magyar Nyelv* 94: 423–435.
- Szenczi Molnár Albert 1610/2004: *Novae Grammaticae Ungaricae*. hasonmás kiadás fordítással, fordította C. Vladár Zsuzsa = *Magyar Nyelvtudományi Társaság* 222, Budapest.
- Szőke B. 2011: A predikatív viszony a birtokos DP-ben, In: Gécseg Zsuzsa (szerk.): *LingDok*10, SZTE, JATEPress, Szeged, 205–224.
- Vries, Mark de 2002. *The Syntax of Relativization*. PhD Dissertation, University of Amsterdam. Published by LOT, Utrecht.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

1. Nádasdi Péter 2006: Mozgatás nélkül? Egy prenominális vonatkozó szerkezet minimalista elemzése a magyarban, In: Gárgyán Gabriella és Sinkovics Balázs (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai* 5, Szeged, JATE Press, 61–86. URL: http://www.arts.u-szeged.hu/nydi/lingdok5/nadasdi_p.pdf
2. Nádasdi Péter 2009: Argumentumkonfigurációs kontra diskurzuskonfigurációs nyelvek: Út az univerzális szórend felé, In: Sinkovics Balázs (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai* 8, Szeged, JATE Press, 51–75. URL: <http://www.arts.u-szeged.hu/nydi/LingDok8.pdf>
3. Nádasdi Péter 2010a: Egy a nominális elemen személyjelölt jelzői tagmondat régen és ma – esettanulmány, *Magyar Nyelvőr* 134, 471–483. URL: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1344/134408.pdf>
4. Nádasdi Péter 2010b: Igei igenevek problémája számítógépes nyelvészeti szempontból, In: Tanács Attila és Vincze Veronika (szerk.): *VII. Magyar számítógépes nyelvészeti konferencia (MSZNY 2010)*, Szeged, JATEPress, 371–374. URL: <http://www.inf.u-szeged.hu/mszny2010/mszny2010.pdf>

5. Nádasdi Péter 2011a: Egy ismeretlen vonatkozó szerkezetéről, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23, Akadémiai Kiadó, Budapest, 415–436.
6. Nádasdi Péter 2011b: Prenominális vonatkozó szerkezetek a magyarban, In: Tóth Zsófia Anna (szerk.): *A varázsgyűrűtől az interkonfesszionális kommunikációig. Információtudományi metszéspontok bölcsészeti megközelítésben*, Primaware, Szeged, 213–220. URL: http://otodikalprogram.huminf.u-szeged.hu/sites/default/files/Konyvek/TZsA_ebookInftud%20a%20bolcseszeten_szerk.pdf
7. Nádasdi Péter 2011c: Az isten-adta és a magva-szakadt-féle szerkezetek vizsgálata a nyelvm emlékek tükrében, In: Bakró-Nagy Marianne és Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI*, Szeged, SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 157–176.
8. Nádasdi Péter 2011d: Egy vonatkozó szerkezet a nyelvm emlékek tükrében, In: É. Kiss Katalin és Hegedűs Attila (szerk.): *Nyelvelmélet és diakrónia*, Budapest/Piliscsaba, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója, PPKE BTK, 133–151.
9. Nádasdi Péter 2012: Prenominális vonatkozó szerkezetek szintaktikai vizsgálata a magyarban, In: Gécseg Zsuzsa (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai 11*, Szeged, JATE Press, 139–165. URL: http://nydi.bibl.u-szeged.hu/SZTE_NYDI/LingDok_kotetek_files/LingDok11.pdf
10. Nádasdi Péter (megjelenés alatt): Az Univerzális Grammatika szempontjából adhat-e a -ván,-vén alanyesetet? In: Gécseg Zsuzsa (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai 12*, Szeged, JATE Press.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

2004. Nyelvészdoktoranduszok 8. Országos Konferenciája (Lingdok8)
Szeged, 2004. november 11–12.

Előadás címe: *Létezik-e japán típusú prenominális vonatkoztatás a magyarban?*

2006. Nyelvészdoktoranduszok 10. Országos Konferenciája (Lingdok10)

Szeged, 2006. november 30–december 1.

Előadás címe: *Az univerzális szórendről az információs szerkezet tükrében.*

2007. Nyelvészdoktoranduszok 11. Országos Konferenciája (Lingdok11)

Szeged, 2007. december 6–7.

Előadás címe: *Argumentumkonfigurációs kontra diskurzuskonfigurációs nyelvek: Út az univerzális szórend felé*

2009. SZAB Nyelvészeti Műhely előadása

Szeged, 2009. április 8.

Előadás címe: *Az isten-adta-, magva-szakadt-, nap-kelte-féle szerkezetek vizsgálata Révaitól napjainkig nyelvtörténeti adatokkal*

2009. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI. konferencia

Szeged, 2009. október 15.

Előadás címe: *Az isten-adta-, magva-szakadt-féle szerkezetek vizsgálata a nyelvemlékek tükrében*

2009. Nyelvészeti Doktoranduszok 13. Országos Konferenciája (Lingdok13)

Szeged, 2009. november 25.

Előadás címe: *A vére hullott Vászka és társai*

2010. Nyelvelmélet és diakronia konferencia

Piliscsaba, PPKE, 2010. november 16–17.

Előadás címe: *Egy vonatkozó szerkezet a nyelvemlékek tükrében*

2010. Nyelvészeti Doktoranduszok 14. Országos Konferenciája (Lingdok14)

Szeged, 2010. november 30.–december 1.

Előadás címe: *Prenominális vonatkozó szerkezetek a magyarban*

2010. VII. Magyar számítógépes nyelvészeti konferencia (MSZNY 2010)

Szeged, 2010. december 2.–3.

Előadás címe: *Igei igenevek problémája számítógépes nyelvészeti szempontból*

2011. Információs Társadalom Alprogram Szakmai (Támop) Konferencia

Szeged, 2011. február 3.

Előadás címe: *Prenominális vonatkozó szerkezetek a magyarban*

2011. Nyelvészeti Doktoranduszok 15. Országos Konferenciája (Lingdok15)

Szeged, 2011. november 17.–18.

Előadás címe: *Az Univerzális Grammatika szempontjából lehet-e a -ván,-vén-nek alanya?*

2012. A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VII. konferencia

Szeged, 2012. március 29–30.

Előadás címe: *A -va, -ve személyragozása és a -ván, -ván független*